

EDMUND HUSSERL EN DE RECHTVAARDIGING VAN DE REDE —
TOT ELKE PRIJS

Leo Sjestov

On aime la sûreté. On aime que le pape soit infaillible en la foi, et que les docteurs graves le soient dans les moeurs, afin d'avoir son assurance.

Nous brûlons de désir de trouver une assiette ferme et une dernière base constante, pour y édifier une tour qui s'élève à l'infini. Mais tout notre fondement craque et la terre s'ouvre jusqu'aux abîmes. Ne cherchons donc point d'assurance et de fermeté !

Blaise Pascal

Alle gnoseologische onderzoekingen zowel van de tegenwoordige tijd als in de oudheid, stellen zich tot taak: tot iedere prijs onze wetenschap te rechtvaardigen als het enig mogelijke weten en aan te tonen, dat de filosofie daarom een wetenschap moet zijn. Wij zijn er van overtuigd, dat ons weten volkomen is; de moeilijkheid bestaat slechts hierin, om te verklaren, waarop die zekerheid van ons gebaseerd is. Gedurende de gehele negentiende eeuw hebben de vertegenwoordigers van de wetenschappelijke filosofie met opvallende nadrukkelijkheid getracht de aangeduide moeilijkheid te overwinnen. Maar ook de twintigste eeuw wil in dit opzicht niet achterblijven bij zijn voorganger. Ook nu komen wij heel wat pogingen tot nieuwe kennistheorieën tegen, die blijven streven naar een verwezenlijking der oude opgaven. Ik kan niet ver mis zijn met te zeggen, dat het werk van Edmund Husserl wel het merkwaardigste is op dit gebied. En ik geloof dat het zeer nuttig zal zijn de resultaten van zijn onderzoekingen te controleren. Natuurlijk is het mij onmogelijk in dit artikel alles wat door Husserl geschreven is nauwkeurig te analyseren. Maar dat is ook niet nodig. Husserl maakt in het essay *De Filosofie als*

strengere wetenschap het totaal op van zijn overdenkingen van vele jaren. Reeds de titel van het stuk - 'De filosofie als strenge wetenschap' - verklaart ons tot op zekere hoogte de denkrichting van de schrijver, daar hij de nadruk legt op de historische traditionaliteit van de taak, die de schrijver zich stelde. Weliswaar verwijt Husserl de filosofen, die vóór hem geleefd hebben, dat zij dikwijls, verleid door de eisen van het ogenblik, tot een compromis zijn overgegaan en zich afgewend hebben van hun eigenlijke werk, en niet naar de filosofie, maar naar 'wijsheid' of een 'wereldbeschouwing' gestreefd hebben en daardoor om zo te zeggen hun roeping ontrouw zijn geworden. Maar toch erkent hij, dat de filosofie altijd een wetenschap heeft willen zijn - zij wist zich alleen maar niet altijd binnen de grenzen van haar gebied te houden en vertoonde zeer dikwijls een misdadige ongedurigheid in haar verlangen om zo spoedig mogelijk tot het laatste woord van haar opdracht te naderen, en hielp daarmee niet alleen zichzelf niet, maar bemoeilijkte nog veeleer haar werk. De belangrijkste momenten in de geschiedenis der filosofie waren de tijd van Socrates tot Plato in de oudheid, en die van Descartes in de nieuwe tijd. De laatste vertegenwoordigers der wetenschappelijke filosofie waren Kant en tendele Fichte. Schelling en Hegel onder de nieuweren en Plotinus en de Stoïci onder de Antieken betonen zich, volgens Husserls terminologie, geen filosofen, maar wijzen, dat wil zeggen geen strenge vertegenwoordigers der strenge wetenschap, maar schitterende en diepzinnige improvisatoren over de thema's van de eerste en laatste vragen van het zijn.

Het tegenover elkaar stellen van filosofie en wijsheid, wetenschap en scherpzinnigheid is buitengewoon interessant en origineel. Voor zover mij bekend, is het in deze formulering voor het eerst uitgesproken door Husserl. Vóór Husserl was men gewoon te denken, dat als de wijsheid en de scherpzinnigheid, die overal verjaagd werden, ergens een veilige toevlucht konden vinden, dat dat dan alleen kon zijn aan de borst van de filosoof, dezelfde plaats, waar ook de deugd, die evenmin ooit wist, waar zij het arme hoofd zou buigen, gewoonlijk een onderkomen vond. Maar Husserl weigert beslist de wijsheid en de deugd een onderkomen te geven bij de filosofie. Hij is bereid hun de nodige eerbied te tonen, misschien oprecht, en misschien ook, om niet in strijd te komen met de traditie, - maar hun middelen van bestaan moeten zij ergens op een andere plaats zien te vinden: al moesten zij zich om hulp wenden tot de particuliere of openbare liefdadigheid.

Het ligt niet op mijn weg de rol van verdediger van de onderdrukte deugden op mij te nemen - zij het ook volstrekt niet uit dezelfde overwegingen, die Husserl vooropstelt. Ik ben ook van mening, dat de wijsheid al te lang op de haar niet toebehorende troon heeft gezeteld. Wijsheid, dat is: een lange grijze baard, een enorm voorhoofd, diep ingevallen ogen, afhagende wenkbrauwen, en dit alles bekroond door een oude, zegenende hand - in heel deze antieke vroomheid voelt men de leugen van een kunstmatig verborgen machteloosheid, en iedere leugen en kunstma-

tigheid werkt ergerlijk en afstotend. Men kan nog eerbied hebben voor de wijzen en hen sparen. Poesjkin had eerbied en liefde voor de metropoliet Filaret, en wijdde hem een wondermooi gedicht. Maar er is niet veel scherpzinnigheid voor nodig om te vermoeden, dat Poesjkin voor niets ter wereld er in toegestemd zou hebben zelf een grijze wijze te worden - een voorwerp van eerbied en zelfs aanbidding. En de goden hebben hun lieveling beschermd, door hem op zijn tijd Dantès te sturen, die rustig, als in het bewustzijn van de hem opgelegde hoge zending, zijn rol van beul van het noodlot vervulde. Ook Lermontov hebben zij gespaard, en Nietzsche. Maar Tolstoj, wie de Voorzienigheid minder gunstig gezind was, bleek toch tenslotte niet bij machte het martelaarschap der onvrijwillige roem te verdragen en begon zelf de oplossing te verhaasten: wat zou zijn vlucht uit het huis, een paar dagen voor zijn dood, anders kunnen zijn dan het plotselinge onbeheerste gebaar van een buiten zich zelf geraakte mens? De grime der wijsheid: de grijze haren, de eerwaardigheid, het aureool van genie en weldoener der mensheid is hem te veel gaan kwellen en hij rukte met ongeduldige hand de hinderlijk geworden versierselen af. Wat men ook zegt - de geëerbiedigde ouderdom en de roem van de wijze zijn zwaarder, veel zwaarder dan de muts van Monomach, en heel wat minder aantrekkelijk!

Maar Husserl is tegen de wijsheid in opstand gekomen op geheel andere motieven dan die, waardoor Tolstoj enige dagen vóór zijn dood uit Krasnaja Poljana werd opgejaagd. Husserl is een nuchtere en positieve natuur. Wat hem van de wijsheid afstoot, is niet haar overdreven verstandigheid, maar haar gebrek aan klaarheid. Hij vindt haar vreselijk, maar niet omdat ze te eerbiedwaardig en te zwaarwichtig zou zijn, of te veel verstard in haar aureool van tradities. De wijsheid en de diepzinnigheid lijken hem te jong en te onrijp! Zij herinneren hem aan de tijd, toen de mens zich nog boog voor astrologie en alchemie. Nu is de mensheid ouder geworden: wij hebben een chemie en een astronomie, heldere en exacte wetenschappen. Nu is het dan ook voor de filosofie tijd om volwassen te worden, om op haar beurt in een strenge wetenschap te veranderen.

Zo stelt Husserl de kwestie: wij hebben geen wijsheid of scherpzinnigheid nodig - wat wij nodig hebben is een strenge wetenschap.

Het is licht te begrijpen, dat als de kwestie eenmaal zo gesteld is, de kennis-theorie dan op het eerste plan wordt geschoven. Met andere woorden wordt er gevraagd: kan de filosofie een wetenschap zijn en is er een waarheid buiten de wetenschap? En hier lijkt de taak, die Husserl zich stelt, al niet zo origineel, als zij op het eerste gezicht leek. Wij denken aan Kant: dat wat Husserl wijsheid en scherpzinnigheid noemt, noemde Kant metafysica. Kant nam ook als een onbetwistbare stelling aan, dat er positieve wetenschappen bestaan, die onomstotelijke waarheden geven, en toonde, uitgaande van de analyse van de mogelijkheid van het bestaan van wetenschappen, de onmogelijkheid aan van de metafysica, dat wil zeggen van datgene, wat in Husserls taal scherpzinnigheid en wijsheid heet. Een over-

eenkomst bestaat ook hierin, dat beide denkers, ondanks het tijdsinterval van bijna honderdvijftig jaar, dat hen scheidt, ervan overtuigd zijn, dat het werkelijke weten, dat wil zeggen de wetenschap, een weten a priori moet zijn. Natuurlijk formuleert Kant zijn vragen en voert hij zijn bewijzen anders dan Husserl. Maar voor ons zijn die verschillen op het ogenblik van geen belang. Voor ons is het alleen van belang te verklaren, waarom bij die beide denkers het probleem der kennistheorie zulk een enorme betekenis krijgt. En als wij opmerkzaam luisteren naar hun argumentatie, dan komt er nog een omstandigheid duidelijk aan de dag: dat de kennistheorie al sinds de oudste tijden als een grondvraag van de filosofie verscheen. Reeds de Grieken, en niet alleen Socrates, Plato en Aristoteles, maar ook diegenen, die men de vaders van de Helleense filosofie noemt, kenden aan de gnoseologische problemen een grondslagleggende betekenis toe. Reeds zij werden verontrust door de onstandvastigheid van de menselijke overtuigingen, en zij trachtten op allerlei wijzen de wankelende meningen te verlaten en met hun ziel rust te vinden aan de boezem van de zichzelf immer gelijke waarheid. De bekende strijd tussen Socrates en zijn beroemd geworden leerlingen aan de ene kant, en de erfgenamen van Heraclites, de Sofisten, aan de andere kant, was in aanzienlijke mate een strijd om de kennistheorie. Plato en Aristoteles trachtten in navolging van Socrates, de onrust, die hun tegenstanders teweeg brachten met hun sceptische redeneringen, in de kiem te doden. 'Aan iedere stelling kan men een tegengestelde stelling tegenoverstellen', 'de mens is de maat van alle dingen', - dergelijke beweringen leken de leerlingen van Socrates niet alleen leugenachtig, maar ook godslasterlijk. En daarom weerlegden zij ze niet alleen met bewijzen der rede, maar trachtten ook altijd nog allen het geloof in te boezemen, dat aanhangers van dergelijke overtuigingen mensen van een laag zedelijk niveau moesten zijn. Het zou kunnen lijken, dat een dergelijke methode van strijd voeren in het geheel niet op zijn plaats is en zich in het bijzonder als volkomen overbodig moet voordoen in gevallen, waarin men een complete theoretische argumentatie in handen heeft tegen het scepticisme. En dat Socrates' navolgers over een volledige argumentatie beschikten, daarvan getuigen talloze plaatsen uit de werken van Plato en Aristoteles.

* * *

Laten wij nu vragen: wat is de filosofie dan? Zij moet een wetenschap zijn, zegt Husserl ons. Hetzelfde hebben ook zij ons gezegd, die volgens Husserl, de filosofie met de wijsheid verwisseld hebben. Maar dat is immers slechts één van haar kentekenen. En daarom stellen wij een nieuwe vraag: wat is wetenschap? Maar, voordat wij gaan horen, wat Husserl daarover zegt, willen wij opnieuw naar de Ouden luisteren. Plotinus geeft een zeer korte en eenvoudige, maar in zijn soort zeer merkwaardige definitie: filosofie is wat het meest geacht moet worden. Plotinus

houdt het zelfs niet voor noodzakelijk erover te spreken, of de filosofie een wetenschap is of niet. Het belangrijkste, het nodigste, dat wat het meest geacht moet worden - en of dat nu een wetenschap zal zijn of een kunst of iets dat even ver van kunst als van wetenschap af staat - dat doet er niets toe. En Aristoteles: "Het heeft geen zin te zoeken naar een wetenschap die belangrijker is en meer geacht moet worden (Hetzelfde woord, als bij Plotinus). Zij is het goddelijkst en moet het meest geacht worden. En dat in dubbele zin. Immers zij is aan God het meest eigen en is daarom goddelijk onder de wetenschappen, en tot haar onderwerp heeft zij ook God. Slechts aan haar alleen is zowel het ene als het andere eigen. Immers, dat God behoort tot de grondslagen en een beginsel is - dat staat buiten twijfel; en slechts diezelfde God beheerst haar althans in de hoogste mate. Misschien zijn andere wetenschappen wel nuttiger, maar beter dan deze zijn zij niet" (Met. A. 2. 982. vv.).

Zo oordeelden de grote filosofen van de Oudheid over de filosofie. Natuurlijk zou Husserl de oordelen van Plotinus en Aristoteles in hun geheel moeten aanvaarden. Misschien zou hij nog enige uitdrukkingen van Aristoteles kunnen afwijzen: hij zou er wel nauwelijks in hebben kunnen toestemmen te herhalen, dat de filosofie goddelijk is onder de wetenschappen, dat zij het allermeest eigen is aan God, dat zij tot haar onderwerp God heeft. Mijns inziens zou hij het daar zelfs zeker niet mee eens geweest zijn. Het woord 'God' zou hem hebben doen denken aan wijsheid, die hij, gelijk wij ons herinneren, houdt voor een vijand van de filosofie, en die hij uit zijn rijk verjaagt, zoals Plato de dichter uit het zijne verbande. En toch is het geen fout te zeggen, dat de woorden van Aristoteles Husserls houding tegenover filosofie volledig weergeven. Slechts daar waar Aristoteles, naar de gewoonte van de Antieken, spreekt van God en goddelijk, gebruikt Husserl woorden, die gewoner klinken voor het in de nieuwste wetenschap geschoolde gehoor. Op de vraag, wat de filosofie is, antwoordt Husserl: "de wetenschap van de ware beginselen, van de bronnen, van de wortels van alle dingen". Aristoteles zegt ook: "de wetenschap is de kennis van zekere grondslagen en beginselen" (Met. A. I. 982). Wanneer een geleerde van onze tijd spreekt van de bronnen en de wortels van alles, - spreekt hij natuurlijk van God, maar van zulk een God, die zich handhaaft onafhankelijk van welk theologisch of zelfs metafysisch systeem dan ook. De angst om van de filosofie een *ancilla theologia* te maken is in ons nog niet dood, en wij geven er de voorkeur aan onze gedachten uit te drukken in onze eigen woorden. Dat is volkomen wettig en zelfs loffelijk: het is zeer waarschijnlijk dat ook Aristoteles, indien hij in onze tijd had geleefd, een nauwe toenadering tot de dogmatische theologie vermeden zou hebben. En als men aanneemt, dat de woorden 'God' en 'goddelijk' door Aristoteles als de scherpste en sterkste superlativa werden gebruikt, dan mag men veronderstellen, dat Husserl geen enkele reden heeft het oneens te zijn met Aristoteles. Daarvan getuigt zijn essay *De filosofie als strenge wetenschap*, dat niet alleen ter verklaring van de opgaven en methoden van de fi-

losofie dient - het is tevens een triomf-hymne van de filosofie, geschreven in een verheven, profetisch bezielde toon.

Husserl verklaart: "Misschien is er in het hele leven van de nieuwste tijd geen idee, die machtiger, onweerhoudbaarder, triomfantelijker ware dan de idee van de wetenschap. Haar triomfantelijk schrijden kan niets tegenhouden. Zij betoont zich inderdaad volkomen al-omvattend in haar rechtmatige doeleinden. Als men haar denkt in ideale voleindigdheid, dan zal zij de rede zelf zijn, die naast zich en boven zich geen enkele autoriteit kan hebben." Op deze wijze vertoont zich de filosofie voor Husserl als het hoogste wat de mensheid bereiken kan: aan haar wordt tenslotte alles ondergeschikt gemaakt. Ook bij Husserl is zij dus evenals bij Aristoteles goddelijk en heeft zij tot haar onderwerp God. Natuurlijk niet de God van de katholieke of de mohammedaanse dogmatiek. Maar zulk een God is immers nodig voor zuiver-praktische doeleinden. Aristoteles echter zegt: "het is juist, de filosofie de wetenschap van de waarheid te noemen; immers het doel van het theoretiseren is de waarheid, het doel daarentegen van de praktijk is het doen", en Husserl onderschrijft hiervan natuurlijk ieder woord.

Husserl wil zich niet beperken tot onberedeneerde verklaringen alleen, hij streeft er naar de grondslagen van de rechtmatigheid van de aanspraken der wetenschap aan te tonen. "De algemene oordelen zeggen weinig, als men hen niet kan baseren, en de hoop op de wetenschap heeft weinig betekenis, als men geen enkele weg kan ontdekken tot verwerkelijking van haar doeleinden". Dat is juist, dat spreekt vanzelf. Als wij ons beperken tot uitsluitend profetische, zij het dan ook bezielde beloften, keren wij opnieuw terug tot die wijsheid, die wij zo triomfantelijk geloofchend hadden. Maar wat kan die wegen aanduiden? Wat kan strekken tot rechtvaardiging van de aanspraak die de wetenschap er op maakt, de laatste instantie te zijn in het beslissen van de kwesties, die de mensheid geen rust laten?

Wij herinneren ons, dat de wetenschap geen enkele autoriteit naast zich wil erkennen. *Dat is de grondidee, de heiligste gedachte van Husserl.* "De wetenschap heeft haar woord gesproken; sinds dat ogenblik is de wijsheid verplicht bij haar in de leer te gaan" zo verklaart hij met autoriteit. Anders gezegd: *Roma locuta, causa finita* (Rome heeft gesproken, de zaak is dus geëindigd). De idee van de onfeilbaarheid van het wetenschappelijk oordeel wordt klaarblijkelijk *met opzet* in de zelfde formule verkondigd en in de zelfde termen, als waarin het katholicisme in de Middeleeuwen de onfeilbaarheid en de opperste autoriteit van de pauselijke troon verkondigde. De rechten van de paus waren gebaseerd op de Openbaring, die de mensen gegeven in de Heilige Schrift was. Waarop worden de rechten van de rede gebaseerd door de nieuwe filosofie?

Wij zullen dadelijk overgaan tot deze kwestie, maar willen er eerst nog eens de aandacht op vestigen, welk een kolossale betekenis de kennistheorie in de filosofie heeft en moet hebben. De kennistheorie is in het geheel geen onschuldige, ab-

stracte reflectie over de methoden van ons denken. Zij geeft *bij voorbaat een bepaling* van de bron van het levende water der kennis, zij bevochtigt die wortels van alle dingen, waaruit ons leven opgroeit. Evenzo als het katholicisme om het recht te hebben de mensheid de weg te wijzen naar de redding en het eeuwige leven, behoefte had aan de idee van de onfeilbaarheid van de kerk, zo kan en wil ook de filosofie, om de doeleinden, die zij zichzelf gesteld heeft, te bereiken, zich niet neerleggen bij ook maar enige beperking van haar macht. Wanneer de rede *ex cathedra* spreekt, kan zij niet dwalen. En wat voor zin heeft het welke vragen ook te stellen, zolang de kennistheorie de denkende mensheid niet tot deze overtuiging heeft gebracht? Het gaat er immers niet om, een vraag te stellen, maar om op die vraag te *antwoorden*, en 'wetenschappelijk te antwoorden', dat wil zeggen 'op een voor ieder redelijk mens bindende wijze.'

Husserl heeft zijn taak overgenomen van de Helleense filosofie. Het zou onjuist zijn te denken, dat het denken van onze tijd de idee van de onfeilbaarheid van de rede ontleend zou hebben aan de middeleeuwse theologie. Het is juist omgekeerd. De katholieke kerk heeft de idee van haar onfeilbaarheid in haar geheel en compleet overgenomen van de antieke Hellenen. Zij heeft alleen, waarschijnlijk voelende, hoe weinig vast de grondslagen waren, waarop de aanspraken van de rede berustten, getracht haar rechten met andere middelen te baseren.

En zo is Husserl dan in zijn opgaven aan de filosofen van de oudheid verwant als hun navolger. Hij erkent dat zelf: "Een wel bewuste wil tot strenge wetenschap karakteriseert de socratisch-platonische ommekeer in de filosofie en evenzo de wetenschappelijke reacties tegen de scholastiek in het begin van de nieuwe tijd, speciaal de omwenteling van Descartes. De door hem gegeven stoot gaat over op de grote filosofieën van de zeventiende en achttiende eeuw, hernieuwt zich met de meest radicale kracht in Kants *Kritik der reinen Vernunft* en blijkt nog invloed te hebben op de filosofie van Fichte. Steeds en steeds weer richt zich het onderzoek op de waren beginselen, op de beslissende formules, op de juiste methode".

In deze woorden ligt een korte geleerden-genealogie van Husserl. Van Socrates en Plato, over Descartes, naar Kant en Fichte. Een genealogie die trouwens slechts ten dele juist is. Men moet wel in het oog houden, dat Husserl van Plato, Descartes, Spinoza, Leibniz gescheiden wordt gehouden door zijn principiële loochening, men zou beter kunnen zeggen, zijn afkeer van alle metafysica. Alleen stelt hij, in tegenstelling tot Kant, zelfs niet eens openlijk de vraag, of metafysica mogelijk is. Hij vooronderstelt dat voor al zijn lezers evenals voor hem zelf die kwestie natuurlijkerwijze in ontkennde zin wordt opgelost. Metafysica is wijsheid, dat wil zeggen, vóór-wetenschappelijke, vroegrijpe pogingen om de problemen der schepping, die geen uitstel meer dulden, op te lossen. De metafysica kan daarom haar voorwaardelijke rechtvaardiging hebben in overwegingen van zuiver praktische aard. Tot troost van de lijdende mensheid kan men wel suggereren, dat er een

God is, dat de ziel onsterfelijk is, dat de slechten in een andere wereld vergelding voor hun daden krijgen, enzovoort. En als dergelijke suggesties gedaan worden door mensen van grote begaafdheid, - dan kan men daar niets tegen inbrengen. Maar het is een zeer grote fout te vergeten, dat al dergelijke oplossingen van kwesties slechts aan tijdelijke en voorbijgaande behoeften beantwoorden. "Wij moeten de verantwoordelijkheid indachtig zijn, die wij dragen tegenover de gehele mensheid". Terwille van de tijd mogen wij de *eeuwigheid* niet opofferen; om onze nood te lenigen, mogen wij aan het nageslacht niet nood op nood nalaten, als een volkomen onvermijdelijk kwaad... De wereldbeschouwingen (dat wil zeggen alle aspecten van de wijsheid) kunnen met elkander in strijd zijn - maar slechts de *wetenschap* kan *beslissen* en haar beslissing draagt het *stempel van de eeuwigheid*.

Ik acht het noodzakelijk nogmaals de aandacht van de lezer te vestigen op het karakter van de uitspraken, die Husserl bijeen heeft gebracht ter verklaring van de opgaven en aanspraken van de wetenschap. Ik geloof, dat het zelfs uit de aangevoerde citaten al duidelijk is, dat zij volledig vervangen zouden kunnen worden door uitspraken uit Aristoteles en zelfs door zulke, die gewoonlijk gebruikt worden in de katholieke apologetiek: voor Husserl is evenals voor Aristoteles de filosofie tenslotte goddelijk, daar zij God tot onderwerp heeft. Maar de God van Husserl kan evenals de God van Aristoteles langs de weg van streng wetenschappelijke onderzoekingen en ook alleen langs die weg, opgezocht worden. Daarom moet men 'in de kennistheorie de discipline zien, die aan de metafysica voorafgaat'. Met andere woorden, Husserl zal er slechts in toestemmen zulk een God te erkennen, over Wie de rede getuigenis kan afleggen, want, zoals wij weten, is er naast de rede geen andere autoriteit en kan er ook geen zijn. God echter heeft men in oude en in nieuwe tijden trachten te ontdekken langs niet-wetenschappelijke weg, buiten de rede om. Daarom en daarom alleen vermijdt Husserl de aristotelische definities van de filosofie.

In één ding echter geloof ik dat Husserl zich ongetwijfeld vergist. Ik geloof dat de mensen, evenals Husserl zelf, nooit een God hebben kunnen of willen erkennen, waarvan de rede zou weigeren getuigenis af te leggen. In dat opzicht onderscheiden zich alle religies, tenminste alle zogenaamde positieve religies in niets van de wereldse wijsheid en de rationalistische filosofie. Ook zij trachten 'wetenschappelijk', dat wil zeggen 'op voor ieder redelijk mens bindende wijze' de echte waarheid te leren kennen. Het is hun niet gelukt dat te bereiken, maar dat heeft niets te betekenen. Want de filosofie heeft immers - dat moet Husserl zelf bekennen - in de persoon van haar meest aanzienlijke vertegenwoordigers met de uiterste inspanning pogingen gedaan om met de rede de waarheid te vinden. En desalniettemin "is hier zelfs het begin nog niet gemaakt van een wetenschappelijk leren; de historische filosofie, die dit laatste vervangt, blijkt op zijn allerhoogst een wetenschappelijk halffabrikaat of een onduidelijk, ongedifferentieerd mengsel van

wereldbeschouwing en theoretische kennis". Een voor de filosofie niet zeer vleende waardering! Mij dunkt dat zelfs de alchemie en de astrologie het recht hadden op grotere welwillendheid te rekenen. En de katholieke dogmatiek nog zoveel te meer! Dat wil zeggen dat het er dus volstrekt niet om gaat, dat de astrologie, de alchemie of de katholieke dogmatiek de rede veronachtzaamd hebben; als de verkregen resultaten van Husserls gezichtspunt zo jammerlijk waren, dan moet men hiervoor klaarblijkelijk andere oorzaken zoeken. Onwillekeurig dringt zich de vraag op: is hier niet het omgekeerde gebeurd van wat Husserl veronderstelt? Misschien zijn in de alchemie, de theologie en de filosofie de resultaten zo pover gebleken, omdat de mensen geen afstand hebben kunnen of willen doen van de leiding van de rede juist daar, waar 'volgens de natuur der dingen' de rede had behoren heen te gaan en te zwijgen! In zijn kennistheorie, die aan de metafysica vooraf moet gaan, komt hij zelf niet tot het vermoeden, dat de taak van de gnoseologie erin kan bestaan om het moment te bepalen, wanneer men de rede terzijde moet stellen in haar leidende rol of haar in haar rechten beperken. Hij is er bij voorbaat van overtuigd dat als er mislukkingen zijn geweest, dit alleen kwam doordat iemand de souvereiniteit van de rede had beperkt. En in overeenstemming daarmee is zijn kennistheorie, evenals alle andere kennistheorieën, gericht op het herstel en de rechtvaardiging van de rede, tot iedere prijs.

* * *

Dit zijn nu de grondstellingen, waarop het rationalisme van Husserl zich in stand houdt. Ten eerste: een theorie, die beweringen toelaat, welke alle soort theorie uitsluiten, is zinloos. Dit is een stelling, die Husserl van de antieke filosofie heeft overgenomen en die als onbetwistbaar is aanvaard door alle gnoseologen van onze tijd, en die hem voornamelijk dient ter weerlegging van de bestaande kennistheorieën. De tweede stelling is ook niet nieuw: het gnoseologisch gezichtspunt gesteld tegenover het psychologisch. Deze is reeds door de neo-kantianen naar voren gebracht ter rechtvaardiging van Kants beroemde leer, dat de rede haar wetten dicteert aan de natuur. De bijzonderheid van Husserl bestaat slechts hierin, dat hij ook deze tweede stelling doorvoert met die door niets te weerhouden dapperheid en vastbeslotenheid, die alle onderzoeken van deze merkwaardige denker onderscheiden. Hoewel hij het tweede deel van zijn *Logische onderzoeken* ook 'onderzoeken over de fenomenologie en de kennistheorie' genoemd heeft, stelt hij zich toch inderdaad tot taak zich te bevrijden van elke theorie in de eigenlijke zin van het woord. In een van zijn aantekeningen naar aanleiding van de door hem zelf gebruikte uitdrukking 'abstractie-theorie', verklaart hij: 'hier is het woord theorie niet geheel op zijn plaats, want, zoals men uit hetgeen volgt kan zien, bestaat mijn taak er niet in om te theoretiseren, dat wil zeggen te 'verklaren'. 'Zodat men eigen-

lijk dus wel kan zeggen, dat zijn kennistheorie ernaar streeft om elke kennistheorie op te heffen. Dat zou natuurlijk de grootste triomf zijn voor het rationalisme. Want dan zou eindelijk duidelijk geworden zijn, dat de rede geen behoefte heeft aan rechtvaardiging, maar zelfs alles kan rechtvaardigen. En om de waarheid te zeggen, Husserl heeft zeker gevoeld, dat zo en zo alleen de kwestie van de kennistheorie gesteld moet worden. Daarom verdedigt hij zo beslist zijn eerste stelling en voert hij die zo dapper door. Om dezelfde reden houdt hij vast aan het zijn of het bestaan van ideële objecten, waarvan wij ons in onmiddellijke aanschouwing overtuigen door de evidentie en brengt hij, naar wij ons herinneren, de ideële objecten onder één categorie met de reële, volgens het hoofdkenmerk van deze laatste - het zijn of bestaan. Als deze 'argumenten' inderdaad onweerlegbaar zijn, dan kan Husserl zijn werk als gedaan beschouwen. Dan zal het psychologisme voorgoed het gebied van de filosofie moeten verlaten, waar dan het rijk van de absolute waarheden zal heersen. De wetenschap zal dan het recht hebben rustig voort te gaan, zonder enige aanvallen in de rug te hoeven vrezen. Al haar besluiten zullen definitief en onherroepelijk zijn. Naast haar en boven haar zal er geen een competente instantie meer bestaan. Zoals zij verordent, zo zal het ook zijn: *Roma locuta, causa finita*.

Men moet Husserl recht doen. In geen enkele kennistheorie van deze tijd is de kwestie zo scherp, zo moedig openhartig gesteld, als bij hem. Husserl wil volstrekt geen compromis: alles of niets. Of de evidentie is het laatste punt, waarnaar de menselijke geest streeft, wanneer hij de waarheid zoekt, en die evidentie is volkomen bereikbaar met ook alweer menselijke middelen, of er moet op aarde een rijk van chaos en waanzin aanbreken, waarin ieder, die niet te lui is de hand uit te strekken, aanspraak zal maken op de soevereine rechten van de rede, op haar scepter en kroon, en de 'waarheid' geenszins zal blijken te gelijken op die onwankelbare conclusies, die de strenge wetenschappen tot dusver gezocht en gevonden hebben. Dan zullen wij misschien ook die onrijpe 'wijsheid' met een goed woord moeten gedenken, waarvan Husserl zich had afgewend, en misschien ook wel de astrologie en de alchemie. Dat waren natuurlijk alles geen wetenschappen, maar op wetenschap gelijkende constructies, die op het verstand steunden. Dan zal men zelfs misschien nog wel eens over de katholieke theologie verzuchten: Thomas van Aquino was, hoe dan ook, toch een trouw volgeling van Aristoteles.

En laten wij dan nu dus de 'argumentatie' van Husserl eens nader beschouwen. Ik heb het woord argumentatie tussen aanhalingstekens gezet, aangezien Husserl, die naar wij weten de aanschouwelijkheid en de evidentie aanroept, zich zijn taak aldus stelt, om zich te bevrijden van alle noodzakelijkheid om iets te bewijzen. 'Erklärungen' laat hij over aan alle andere wetenschappen, de taak van de fenomenologie echter bevindt zich aan de overzijde van alle bewijzen. Zijn werk is niet 'erklären', maar 'aufklären'. Aldus is zijn stelling: een theorie, die een stelling

toelaat, die de mogelijkheid van alle theorie loochent, is zinloos, en derhalve onaanvaardbaar. Of, zoals Aristoteles zich uitdrukte: dergelijke theorieën heffen zichzelf op.

Met deze stelling wil Husserl, naar wij ons herinneren, dat specifieke relativisme verslaan, dat hij in de gnoseologieën van Sigwart, Erdmann, Mill, en anderen ontdekt had. Brengen wij wel werkelijk, als wij erkennen, dat onze waarheid een menselijke waarheid is, daarmee in onze overwegingen een element, dat hen volkomen overbodig maakt, dat hen in lege klanken verandert?

Op het eerste gezicht lijkt het of dit inderdaad zo is. Het is immers niet zonder reden dat de Helleense filosofie al enige duizenden jaren de menselijke geesten zo vast beheerst. En dan: de evidentie, waarop Husserl zich beroept; wij laten ons onmiddellijk overtuigen, dat een stelling, die zichzelf opheft, zinloos is.

Maar aan de andere kant wordt onze aandacht getroffen door een merkwaardig feit. Hoezeer men dat ongelukkige relativisme ook uit de filosofie heeft trachten te verbannen, het blijft toch maar steeds in leven en zijn levensvatbaarheid en aanstekelijke kracht is na duizenden jaren van een zwervend en dakloos bestaan niet alleen niet verdwenen, maar zelfs klaarblijkelijk nog toegenomen. Husserl zelf getuigt, dat ook de meest nauwgezette en doorzichtrijke geleerden, zonder rekening te houden met de van ouds aan het relativisme opgelegde *aquae et ignis interdictio* (ontzegging van water en vuur) toch onder het een of ander voorwendsel niet alleen geregeld gemeenschap houden met de aartszondaar, maar hem allerlei achting en eerbied bewijzen, als ware hij de grootste gerechte mens. Waarin bestaat hier het geheim? Waarom blijken de donderende vervloeking van vaderverstand niet voldoende krachtig en moet Husserl opnieuw zijn stem verheffen en het anathema afkondigen over bijna heel de filosofische gemeente van deze tijd, in de persoon van haar merkwaardigste en loyaalste vertegenwoordigers? Husserl stelt zichzelf een dergelijke vraag niet, en kan dat ook niet doen. Heel het karakter van zijn filosofisch streven verbiedt hem rekening te houden met de werkelijkheid en de historie, als volkomen onafhankelijke factoren. Voor hem, die het primaat van de autonome rede erkent, komt de werkelijkheid altijd op het tweede plan. Hij is te voren al volkomen overtuigd, dat ieder feit zijn neerslag moet vinden in een geestelijke beschouwing, immers de geestelijke beschouwing bezit heel de zuiverheid der aprioriteit: wij zullen niet kunnen overgaan tot de overtuiging, dat iets wat logisch en geometrisch is, psychologisch mogelijk zou zijn.

Husserl bestrijden, terwijl men op zijn gebied blijft, heeft natuurlijk geen nut. Men hoeft slechts een poging te ondernemen om hem te weerleggen, en dadelijk zal hij opwerpen: als men eenmaal de stelling aanneemt, die de mogelijkheid van alle stellingen uitsluit, spreekt men in zinloze frases, en daarom moet men het woord ontnomen worden.

Maar wij zullen een poging wagen. Husserl vermijdt, in het algemeen ge-

sproken, de metafysica, dat wil zeggen: hij houdt er eenvoudig niet van, en interesseert er zich niet voor. Maar hij is bereid alle mogelijke metafysische supposities aan te horen en er zelfs veel aandacht aan te schenken, als zij zich maar niet uiten als 'streng wetenschappelijke waarheden', doch als hypothetische veronderstellingen, en als zij maar geen innerlijke tegenstrijdigheid bevatten.

Laten wij dan nu eens een van die veronderstellingen doen, die Descartes wel in de zin kwamen, en die, uit verschillende metafysische overwegingen nog wel, niet aanvaard worden, maar toch mogelijk zijn. Laten wij aannemen, dat God de mensen wil bedriegen en dat Hij hen inderdaad ook bedriegt. Het is ons duidelijk, zoals Descartes heeft aangetoond, dat God, om ons te kunnen bedriegen, moest zorgen, dat wij bestonden en dat wij ook de waarheid wisten omtrent ons bestaan. Maar anderzijds: als God ons eenmaal, al moge het dan tegen Zijn wil geweest zijn - daar ook Hij ons anders niet had kunnen bedriegen, - de enige waarheid gegeven heeft, kan Hij ons nu ook in al het overige bedriegen en ons doen geloven, dat al onze overige waarheden evenzeer buiten twijfel staan, als de waarheid omtrent ons bestaan. Natuurlijk is het mogelijk, dat Descartes wel gelijk had, toen hij met afschuw de gedachte verwierp, dat God, het zeer goede en volmaakte Wezen, in staat zou zijn de mensen te bedriegen. Maar het kan ook zijn, dat Descartes geen gelijk had. Het is heel goed mogelijk, dat de grondlegger van een der nieuwste rationalismen, ondanks al zijn genialiteit, niet voldoende ingelicht was over de doeleinden en wegen der Voorzienigheid. En daar staat weer tegenover, dat in ieder geval Descartes' veronderstelling, dat God geen bedrieger kan zijn, een zuiver metafysisch karakter draagt, zodat Husserls theorie, die zuiver aprioristisch is en haar stellingen terugbrengt tot de evidentie, niet op die veronderstelling kan steunen. Derhalve is het mogelijk, dat God de mensen in alles bedriegt, behalve hierin, dat zij bestaan. En derhalve zijn er ook andere wezens mogelijk, - laten wij zeggen: diezelfde engelen, of God zelf, die door niemand bedrogen worden en die de werkelijke waarheid zien. Wat wil dat zeggen? Voor hen zal de menselijke waarheid dus juist een specifieke waarheid zijn, die geschikt, nuttig en nodig (of misschien ook ongeschikt en schadelijk) is voor de mensen, maar die in andere werelden op volstrekt niets kan worden toegepast. Men zegt wel, dat wij ons geen ander bewustzijn dan het onze kunnen voorstellen. Maar dat is volstrekt niet waar. Als het ware juist met de bedoeling om ons niet alleen te bedriegen, maar ons ook het eeuwige, martelende vermoeden in te blazen, dat wij slachtoffers van een bedrog zijn, laat de natuur zelf ons dikwijls verzinken in bestaanstoestanden, waarin de 'evidentie' een heel andere wordt dan die, welke Husserls gnoseologie tot steun dient. Wij denken hier aan de toestand van dronkenschap door alcohol, aan de uitwerking van morfine of opium, aan de extatische toestanden, en tenslotte aan de, om zo te zeggen: 'normale' slaaptoestand, die regelmatig afwisselt met de waaktoestand. Een slapende mens kan, vergeleken met iemand die helder wakker is, beschouwd worden als een we-

zen uit een andere wereld. Hij heeft zijn eigen werkelijkheid, die in het geheel niet lijkt op de werkelijkheid van de dag. Tenslotte hebben - en dit is voor ons het allerbelangrijkste - de dromers ook hun eigen logica en hun eigen a priori's, die zelfs met de betrekkelijke waarheden die aangenomen worden door relativisten, niets gemeen hebben. En daarbij baseert zich hun logica ook op de evidentie. Als een mens droomt, dat hij de keizer van China is, en dat hij in deze hoedanigheid monogrammen snijdt op de meetkundige plaats van punten, die in het geheel geen eigenschappen gemeen hebben (de dromen brengen ons herhaaldelijk een dergelijke werkelijkheid voor ogen), dan voelt hij geenszins de tegenstrijdigheid van de elementen, waaruit zijn voorstellingen en oordelen worden opgebouwd. - Integendeel, - en ook dat gebeurt dikwijls in de droom, zoals iedereen uit eigen ervaring weet - als er in de slapende plotseling twijfel ontstaat, of er wel monogrammen gesneden kunnen worden op een dergelijke meetkundige plaats, en of iemand, die geen woord Chinees kent en in Rusland of Engeland geboren is, wel keizer van China kan worden, kortom als de *anamnesis* aan een 'waarheid' die voor de slapende 'van de overzijde' is, zich in de 'natuurlijke' en 'wetmatige' gedachtengang van de immanente beoordeling 'van deze zijde' tracht in te mengen, dan treedt de *logica* der dromen in haar rechten, en brengt ons door een 'evidentie', die geen enkele twijfel duldt, tot de overtuiging, dat heel onze *anamnesis* slechts een ingevreten relativisme is, aangezien - zoals het de slapende volkomen duidelijk wordt - de keizer van China nooit een Chinees kan zijn, evenzo als een monogram beslist op die meetkundige plaats moet worden uitgesneden. Kortom, de 'evidentie', die de twijfel overwint, de 'evidentie', die de laatste instantie wenst te zijn en die uit hoofde van deze wens het denken van de sluimerende mens met autoriteit weet te leiden, speelt in de dromen dezelfde rol, die haar in het waakleven toebehoort. (Vgl. het einde van de 'Biecht' van Tolstoj: "en dan lijkt mij, zoals zo dikwijls in de droom gebeurt, dat mechanisme, door middel waarvan ik mij in stand houd, natuurlijk, begrijpelijk, onbetwifelbaar, ondanks het feit dat dat mechanisme in het waakleven geen zin heeft".) En verder nog: dikwijls beginnen wij in de slaap plotseling te voelen, dat alle gebeurtenissen die zich voor ons afspelen, onwaar zijn, dat zij vruchten zijn van onze verbeelding, dat wij slechts dromen, en dat wij, om ons te bevrijden uit dat net van leugens en krankzinnige a priori's, waarin wij verward zijn geraakt, moeten wakker worden. Dat wil zeggen in de slaaptoestand zijn ons, temidden van die waarheden, die alleen voor de *species homo dormiens* waarheden kunnen zijn, plotseling twee niet meer specifieke, maar absolute waarheden verschenen. Als wij in de droom redeneerden, zoals Husserl en de Hellenen redeneren, dan zouden wij juist die 'wee waarheden moeten verwerpen, daar die een innerlijke tegenstrijdigheid inhouden. Als wij eenmaal beweren dat wij slapen en dat onze evidentie de evidentie der dromers is, dat wil zeggen een bedriegelijke evidentie, dan is derhalve onze bewering, dat wij dromen, ook onwaar. De *homo*

dormiens die zijn droom-waarheid relativiseert, relativiseert het zijn, enzovoort. En intussen zijn onze overtuiging, dat wij slapen, en dat wij moeten ontwaken om de waarheid te vinden, en onze relativiserende oordelen de *enige ware*, en niet alleen de enige ware, maar ook de *enige, die er toe leiden, dat wij ons bevrijden van de zinloze, ondragelijk krenkende, als een nachtmerrie benauwende leugen der dromen*.

* * *

De gedachte is ver van mij, de gelijkenis tussen ons leven en een droom vol te houden en de parallellen tot het uiterste door te trekken. Dat zou trouwens ook niet nodig zijn. Het was voor mij van belang duidelijk te maken, dat Husserls eerste, hoofd-argument in het geheel niet zo dreigend is, als men dat gewoonlijk aanneemt. *Niet altijd* hebben wij het recht conclusies uit gevolgen af te leiden en ook is het *niet altijd* nodig bang te zijn voor tegenstrijdige oordelen. Er is een zekere grens, waar voorbij de mens niet meer geleid wordt door de algemene regels van de logica, maar door iets anders, waarvoor de mensen nog geen passende benaming hebben gevonden en er waarschijnlijk evenmin ooit een vinden zullen. En daarom past het niet al te zeer te vertrouwen op onze aprioristische waarheden en moet men, tegen alle filosofische tradities in, daar bijtijds afstand van kunnen doen. Zodat het, als wij dan al het gnoseologisch standpunt van het psychologisch willen scheiden, dan ook wel juister zal zijn om in de kennistheorieën het relativisme buiten de haakjes van de gnoseologische redeneringen te brengen. Dan is tenminste de voornaamste vereiste in acht genomen, die zich wettig aan de kennistheorie voordoet: de postulaten zijn duidelijk en scherp geformuleerd. Onder deze voorwaarde kan men positivist blijven en niet buiten de grenzen van het immanente gaan. De positie van Husserl echter, die geen enkel compromis wil aanvaarden, en die tegelijkertijd bang is of afschuw heeft voor de metafysica, wordt, hoewel hij daarvan zelfs geen vermoeden heeft, volkomen hopeloos, en biedt geen uitkomst meer. Hij ziet duidelijk, tot welke absurde conclusies iemand komt, die de waarheid wil relativiseren, maar hij merkt volstrekt niet, dat ons niet minder gevaar dreigt, als wij, zonder het gebied van het immanente te verlaten, onze waarheid absoluut willen maken. Wij zullen hier iets uitvoeriger bij stilstaan.

De grondstelling van Husserls leer over het object van de kennis, - (een leer, die in verband staat met de leer van Leibniz, bij wie Husserl zich dichter acht te staan dan bij welke andere filosoof ook, over de 'vérités de raison' en de 'vérités de fait') bevestigt, naar wij ons herinneren, het zijn van het ideële, - een zijn, dat tot dezelfde categorie behoort, waaronder ook het zijn van het reële valt, dat slechts één van de twee aspecten van één en dezelfde soort voorstelt. De 'vérités de raison' hebben echter een volkomen zelfstandig bestaan, dat geenszins afhangt van

het bestaan van het reële, ik zou bijna zeggen: van het bestaan *par excellence*. Al zou er geen enkel levend wezen op de wereld zijn, al zouden alle reële objecten tot het laatste toe verdwijnen, - de algemene wetten, de waarheden en algemene begrippen zullen blijven bestaan.

Als de reële wereld nooit ontstaan was, dan zou zich dat geenszins weerspiegeld hebben in het bestaan van de ideële wereld, die alleen de gehele categorie zou hebben kunnen bezetten, waarin nu ook het bestaan van het reële zijn plaats heeft. Het '2 x 2 = 4' zou uit zichzelf bestaan hebben, ook als nooit één wezen die stelling had bedacht. En de wetten van de zwaartekracht zullen de wetten van de zwaartekracht blijven, ook als alle elkaar aantrekkende massa's zullen verdwijnen, en zij waren de wetten van de zwaartekracht, voordat de massa's tot bestaan waren gewekt!

Maar hoe is nu de verhouding van de waarheden van de rede, of de ideële waarheden, tot de werkelijkheid, tot het reële? De rede decreteert volkomen autonoom haar wetten, zonder er ook maar in het minst rekening mee te houden, of er een werkelijkheid is of in het geheel niet. En inderdaad, als de ideeën eenmaal bestaan, een eigen zijn hebben, waarvoor zouden zij dan rekening moeten houden met enig ander zijn? En hebben wij, wanneer wij de leer van de souvereiniteit van de rede verkondigen, wel het recht, wat het ook zij over de realiteit te bevestigen, zonder op dit punt van te voren de toestemming gevraagd te hebben van de hoogste heerser, de rede, die geen meester heeft? Wij herinneren ons, dat er naast de rede geen enkele autoriteit meer is. En de rede is niet iets reëls, psychologisch, een zeker *hic et nunc*. De rede zelf is ook ideëel - zij is zo iets als het 'bewustzijn in het algemeen' of het 'gnoseologisch subject' van de vroegere scholen. En zoals een dergelijke rede beslist, zo zal het ook zijn.

En dus: het is voldoende om de rede slechts een vraag over het bestaan van reële objecten te stellen, om meteen het meest bepaalde en *onverbidelijk* categorische antwoord te krijgen: een reël bestaan is er niet en kan er niet zijn, het is een *contradictio in adjecto* (een tegenstelling in de bijvoegsels), en niet een betere, maar een veel slechtere dan dat psychologisme, waartoe de kortzichtige filosofen, ondanks het herhaald verbod der rede, iedere keer terugkeren. En inderdaad, als de rede eenmaal autonoom is, met welke middelen wil men haar dan dwingen een individuele werkelijkheid te erkennen, waarover zij volstrekt geen macht heeft? En hoe zou men in het algemeen die rede tot iets kunnen dwingen, die zelf allen tot alles dwingt en die door haar wezen zelfs geen schijn van overmacht verdraagt? Tot zulk een zelfbeperking zal zij nooit overgaan, want zij weet zeer goed, wat die betekent. En dat het reële zijn de onverzoenlijkste en voornaamste vijand van de rede is, mij dunkt, net zulk een *evidente waarheid*, dat wil zeggen een waarheid, waartomtrent de rede verder geen enkele discussie toelaat, als de waarheid van de wet van de tegenstrijdigheid. Al het reële, dat wil zeggen, om het in Husserls woorden

uit te drukken, alles, wat *hic et nunc* bestaat, is voor het aangezicht van de rede de *zuiverste absurditeit*, die werkelijk door niets gerechtvaardigd kan worden. Wij kunnen nog de *idee* van de realiteit aannemen, de idee van ruimte en tijd, waarin het reële bestaat - maar het reële zelf kunnen wij, dat wil zeggen, onze rede, zonder onszelf te loochenen, niet aannemen. Zodat de realiteit, als zij om te kunnen bestaan de erkenning van de rede nodig had, tot op deze dag toe in het niet-zijn zou zijn blijven verkeren. Met andere woorden, tussen het ideële en het reële zijn, of, om het in Husserls terminologie uit te drukken, tussen de rede en de werkelijkheid openbaart zich een onverzoenlijk antagonisme, een allerverwoedste strijd om het recht van bestaan. Hoe meer de rede overwint, des te minder plaats blijft er voor de werkelijkheid. Een volkomen overwinning van het ideële beginsel echter betekent de ondergang van de wereld en van het leven. Zodat ik, in tegenstelling tot Husserl, zou willen zeggen: het ideële tot absoluutheid verheffen betekent: alle realiteit relativiseren en zelfs vernietigen. Husserls streven echter om het redelijke met het werkelijke, het ideële met het reële te verzoenen door beide in één gemeenschappelijke bestaanscategorie onder te brengen, is geen oplossing, maar een vertroebeling van de kwestie, want dit schept slechts de mogelijkheid van een kunstmatige overgang in een andere soort, waarin zich, naar ik zou willen zeggen, altijd weer datzelfde vervolgde en tot as verbrande, maar altijd als een fenix weer uit het vuur herrijzende relativisme verborgen houdt. Beide soorten van zijn behoren tot één geslacht, en wat kan verleidelijker en natuurlijker zijn onder deze omstandigheden, dan het ideële met het reële te verwisselen en omgekeerd?

Wanneer Husserl beweert, dat één of andere mathematische wet zou blijven bestaan, als er nooit éniġ reëel bewustzijn was geweest, dat die wet had gevonden, voltrekt hij natuurlijk die overgang, die volkomen onmogelijk zou zijn, als hij niet een suppositie gemaakt had over het bestaan van ideële wezenlijkheden. Anders zou hij ook niet kunnen zeggen, dat de wet van de zwaartekracht bewaard zou blijven, zelfs als alle elkander aantrekkende massa's verdwenen waren. Als die verzekering niet een inhoudsloze tautologie is (waarvan men Husserl natuurlijk niet kan verdenken), dan is zij onvoorwaardelijk foutief, aangezien de wet van de zwaartekracht niet alleen in geval van verdwijnen van de massa zou ophouden te bestaan, maar ook de massa's wel bewaard zouden kunnen blijven en de wet zou kunnen ophouden te bestaan. Meer nog: Mills veronderstelling, dat er ergens in andere planetaire sferen (en misschien ook nog wel veel dichter bij ons) op het ogenblik ook massa's zijn, die elkander niet aantrekken, maar vrij tot elkaar naderen en zich weer verwijderen, zonder zich in hun beweging naar enig te voren ontworpen plan te schikken, is volkomen aannemelijk. Men kan dit niet alleen, maar men moet het zelfs aanvaarden, als men niet in navolging van Kant aanneemt, dat de rede haar wetten dicteert aan de natuur! Onze idee van de wetmatigheid, onze idee van het redelijk verband en van de eeuwige zin, zoals Husserl zich uitdrukt, is van zuiver

empirische oorsprong. Husserl begrijpt dit klaarblijkelijk ook zelf, - maar hij vindt alleen, dat men daar niet meer aan moet denken, om niet het slachtoffer te worden van het antieke anathema, dat reeds door de Helleense wetenschapskerk-vaderen werd afgekondigd tegen allen die zich niet onderwierpen aan de bevelen van de rede. Nee, men moet daar noodzakelijkerwijs rekening mee houden. Dan zal duidelijk worden, dat ook het oude '2 x 2 = 4' niet kan bestaan, als er geen menselijk bewustzijn is, dat de één en de twee en de vier heeft uitgedacht, en die regel van vermenigvuldiging, volgens welke het produkt zich vormt uit het vermenigvuldigtal zoals de vermenigvuldiger gevormd wordt uit de eenheid. Als wij dat in herinnering houden, dan zal ons ook duidelijk worden, dat de reële wezenlijkheden, met hun boventijdelijk en daarom als het ware eeuwig bestaan de meest *voorbijgaande*, de meest vergankelijke wezenlijkheden zijn.

Zoals de schaakfiguren en het schaakspel zelf. Ook bij het schaakspel - dat zal Husserl zelf zeggen - is de koning of de koningin, kortom een willekeurige figuur, een ideële wezenlijkheid, die in het geheel niet verandert door zijn reële belichamingen. Of de koning van goud, ivoor of deeg gemaakt is, of zijn proporties te vergelijken zijn met een stier of met een mus, of hij een kroon of een tiara op het hoofd draagt, - zijn ideële wezenlijkheid zal daardoor natuurlijk volstrekt niet veranderen, evenmin als zij veranderd zou zijn, wanneer er nooit één schaakfiguur in de realiteit belichaamd was geworden. Hetzelfde geldt ook voor de andere figuren. In overeenstemming daarmee blijft, hoe ieder afzonderlijk empirisch bewustzijn de idee van koning ook opneemt, de idee zelf aan zichzelf gelijk, identiek in de strengste zin van het woord. Men kan even triomfantelijk verklaren, dat ook monsters en engelen en goden er hetzelfde in zullen moeten zien, wat de mensen er in zien. En daaruit kan men concluderen, dat zij buiten de tijd staat, dat zij eeuwig is - want zelfs als de wereld voorbij zou zijn, dan zouden de schaak-ideeën blijven. Maar het is zelfs bij Husserl, ondanks al zijn stoutmoedigheid niet opgekomen, om naar aanleiding van schaakfiguren te spreken van eeuwige ideeën, hoewel hij van het schaakspel wel bij een of andere aanleiding spreekt..

Het ligt voor de hand, dat ook het woord eeuwig een aequivocatie toelaat, die zelfs Husserl niet kon vermijden, hoewel hij zelf altijd op zijn hoede was voor het dubbelzinnig gebruik van woorden en terminologieën. In het aangehaalde voorbeeld is het duidelijk, dat 'buitentijdelijk' en 'eeuwig' volstrekt niet synoniem zijn. Dat integendeel 'buitentijdelijk' naar zijn betekenis veel dichter bij het woord 'voorbijgaand' staat. De ideële wezenlijkheden zijn juist voorbijgaande wezenlijkheden, en geen bewijzen en argumenten van de rede kunnen hen bewaren voor het onvermijdelijk verderf. Zelfs al hebben zij gedurende honderden en duizenden jaren getriomfeerd, zelfs al is hun een nog hechter en langdurige triomf beschoren. Ik ben zelf geneigd te denken, dat de heerschappij van de ideeën niet spoedig zal verdwijnen, en zelfs misschien wel nooit zal verdwijnen op aarde. De bewijzen van

de rede hebben een onweerstaanbare macht over de menselijke geest, evenzo als de begoocheling van de moraal. Wanneer de mens moet kiezen tussen het redelijke en het werkelijke, zal hij altijd aan de zijde van het redelijke gaan staan, en dat wat Husserl filosofisch heeft verklaard is per slot van rekening slechts een dappere en openhartige uitdrukking van de geestesgesteldheid van een overweldigende meerderheid van de normale mensen: laat de wereld maar vergaan, als de rechtvaardigheid maar gespaard blijft; laat het leven verdwijnen - maar de rede geven wij niet over. Zo hebben de mensen gedacht en zo zullen zij denken, en men kan het rationalisme een lang, gelukkig, bijna 'buitentijdelijk' bestaan voorspellen.

Maar één oogwenk - en het toversprookje bestaat niet meer.